J. FIELLSTRÖM

TENTAMEN ACAD. SISTENS MEDICINAM LAPPONUM
LOND. GOTH. 1734

TENTAMEN ACADEMICUM

Sistens

MEDICINAM LAPPONUM,

Quod

Cum Consensu Ampliss. Facult. Medicæ
in Alma Gothorum Carolina

PRÆSIDE

VIRO Ampliss. atque Experientissimo

D:no GUST: HARMENS

Med. Doct. Med. nec non Philosophiæ
Experiment. Prof. Extraord.

Publico bonorum Examini
Submittit

Johan. Fiellström

Westrobothniensis

Ad diem 22 Aprilis Anni MDCCXXXIV.

LONDINI GOTHORUM
TYPIS LUDOVICI DECREAUX.

6

S:Æ R:Æ M:TIS SVECIÆ
ARCHIATRO
Nobilissimo & Experientissimo Domino
D:no KILIAN
STOBÆO
In Acad. Lundensi Professori Historiar.
Longe Celeberrimo
Reg. Societ. Scient. Upsal. Membro
Dignissimo
Præceptori, Tutori ac Promotori
Optimo!

NE iis accensear, EVERGETA MAXIME, qui furtive & remotis arbitris, in angulo, uti ajunt, & ad aurem gratias agunt; quid mirum? si post tot â TE, PA-

PATRONE OPTIME, accepta beneficia, ut grati aliquod signum animi exstaret, hanc qualemcunque Dissertationem TUO NOBILISSIMO NOMINI dicare audeam. Cum enim referre gratias nequeam, fas sit tamen publice testari, me TUO favori & insigni benignitati debere, quicquid felicioris sideris post nubila adfulserit. Nam mihi ex ultima Thule huc tandem delato, cum præ nimia paupertatis injuria stomachus sæpe latraret, animus langveret, parumque superesset spei, quin de stadio, quod semel eram ingressus, deturbatus ad miseram turbam invitus remigrarem; TU me rudem & incultum, quem præter tenuem fortunam nihil commendabat, mera TUA gratia excepisti, refocillasti, ornasti, tantaque in me contulisti beneficia, quanta â mortalium nemine speravi, vel sperare potui. Verbo ut dicam: Pater mihi fuisti & Præceptor benignissimus, CUJUS mensâ vita mea, CUJUS manuductione Musa mea jam per sexennium suffulta, non tantum revixit, sed & spes in posterum meliores præsumsit. Quod publice hic profiteri jam gloriosum mihi duco, qui scio, benignos mearum rerum Censores judicaturos, totam meam, si quæ aliquando fuerit, fortunam ortam esse ex eo, quod TUA, VIR NOBILISSIME, inclyta Eruditione, & Paterna Informatione mihi frui contigerit. Præclaris

itaque

itaque tuis in me meritis quamvis ne recensendis quidem, nedum exornandis sufficiam; pietatis tamen & observantiæ meæ memor, ubicunque gentium fuero, cum veneratione ea prædicare nunquam desinam. Præsens vero, EVERGETA MAXIME, chartaceum hoc munusculum; ut levidenses quasdam grati animi primitias, tam serena fronte, quam me ipsum olim excepisti, accipias subnixe rogo, illudque TIBI sacratum sinas, donec aliud comtius TE que magis dignum offerre potuero. Addes hac ratione novum benevolentiæ documentum infinitis aliis: Mihi vero nihil magis in votis erit, quam ut inter TUOS semper numerer, qui dignitate quidem reliquis STOBÆANI NOMINIS cultoribus & æstimatoribus facilis cedo, veneratione & pietate tamen nemini secundus ero ad cineres usque permasurus

NOBILISSIMI NOMINIS TUI

Devotissimus Cliens,
JOHAN FIELLSTRÖM.

Procemium.

Uemadmodum hoc verum eſt, omnes in univerſum homines morbis eſſe obnoxios, nec ullas dari nationes ab his plane im̃unes, licet aliæ plus, aliæ minus, aliæ huic, aliæ viciſſim illi morborum generi magis expoſitæ videantur: ſic ex hac inevitabili neceſſitate, & ex philautia illa naturali, qua ad conſervationem vitæ ſuæ quisque ducitur, omnes ſemper in id anxii laboraverunt, ut aliquas ſaltem medendi artes, quamvis non ſemper adæquatas, invenirent, quibus ſanitatem vel tueri vel morbos tollere poſſent. Huc ſpectat non modo medicina illa, quæ inter excultioris ingenii homines, â medicis cordatis & rationalibus exercetur quotidie, verum etiam empirica iſta medendi ars, quæ intra vulgus, imo quæ intra gentes barbaras minusque excultas uſu recedta viget. Hæ enim quamquam Medicis & Medicina, proprie dicta ſint deſtitutæ, conſiliis tamen & remediis

ſuis

ſuis domeſticis ſibi invicem ſuccurrere ægrotosque ſublevare quacunque ratione conantur. Hujus indolis (ſi quæ ulla) certe Medicina eſt Lapponum, cujus adumbrationem in hac qualicunque Diſſertatione ſiſtere mihi mens eſt. Argumentum autem hoc eo arriſit magis, quo majorem ejus occaſionem mihi dederint exempla Clariſſimorum Medicorum, qui ad locupletandam Hiſtoriam medicam ſedulis obſervationibus patefecerunt medendi methodum certis etiam nationibus præ ceteris conſvetam, nec non remediorum genera his familiaria, eademque vel noxia vel utilia. Equidem fateri non erubeſcam, me ſum̃orum medicorum veſtigia non posſe vel premere vel digne ſequi; Interim tamen hos, quantum gigantes pygmæus, æmulaturus; hoc jam ſuſcepi laboris, ut breviſſime quidem & pro virili exponam MORBOS MEDICINAMq; LAPPONUM, idq; partim ſecundum ea, quæ mihi, licet puero, per biennium fere, inter ipſos obſervare licuerit; partim etiam ſecundum relationes, quas deinde per iteratas ſæpe literas ab amicis, & imprimis a fratre Germano (qui ipſe jam aliquot annis in Uma Lappmark moratus eſt) mihi colligere contigit. Benevolum autem Lectorem ut his conatibus, Lineamenta potius, quam completam hiſtoriam repræſentantibus faveat, obſecramus. Plura forſan in futurum, ſi DEUS vitam facultatesque benigne largitus fuerit, ſpondemus.

§. I.

§. I.

Neminem latere existimamus, situm obtinuisse Laponiam polo admodum vicinum, unde per se liquet qualis heic cœli temperies, scilicet jam frigidissima, jam iterum calidissima secundum anni vicissitudines. Frigus hybernum prorsus est ingens & acerrimum, nec tolerabile, nisi iis, qui a teneris perferre didicerunt. Unicum adducam exemplum, unde fas sit concludere, quanta ibidem frigoris vis. Observavi nempe hyberno tempore, quomodo arbores imprimis abietes & pini, quæ hic frequentes inveniuntur, vi intensissimi frigoris a radicibus usque ad sum̃a cuneo quasi in duas finderentur partes, quod vehementi cum fragore fieri sæpe solet. Æstivo iterum tempore, quando hi inoccidui per aliquot menses fruuntur solis Lumine, Calorem sentiunt non minorem. Aperte hoc testatur Schefferus (a) præeunte Joh. Tornæo, *Tempore*, inquit *æstivo, quando sol ingreditur cancrum, ingens exoritur calor, cujus sine dubio causa ex eo est, quia sol nunquam occidit, sed tota nocte lucet clarissime, atque ita nec calor quidem cessare potest, verum durat tempore æque nocturno sicuti diurno.* Huic æstivi caloris excessui merito debetur etjam præcox illa festinatio, qua terra hæc alias gelida satis, brevi admodum suos ad maturitatem perducat fructus, gramina atque herbas, quod miraculi instar semper habitum fuit peregrinis (b). Neque silentio prætereundum prorsus existimo, quod plerique, qui hic spirant venti terrestres, sicciores sint, & pro mundi plagæ, annique tempestatis diversitate nimio aut frigore

(a) *Confer. Lappon. Illustr. Cap. III.* (b) *Confer. Billberg. de refract. Sol. inoccid. p. 78. Item Scheff. Lapp. Illustr. Cap. III. p. 20.*

aut æstu adurant, præter unicum illum, qui ab occasu venit, nebulosum, & quoniam in transitu oceanum lambit continuo, humidiorem, sed quoque rariorem, nec diu durantem. Hunc certe ventum indicare videtur Schefferus (c) dicendo: *Unum genus est, uti testati sunt mihi, qui viderunt, surgens â mari, quod cum spirare incipit, densas crassasque media æstate dieque creat nebulas, quibus longior omnibus prospectus intercipitur. Hyberno autem tempore tantam nivium dejicit vim atque copiam, ut si quem deprehendat in campis, illi non aliud supersit remedium, quam ut projectus in terram, veste se opperiat, obruique sinat nivibus, donec tempestas desiverit.*

§. II.

Aeris hæc temperies, modo frigida, modo sicca & utraque in excessu, non potest non liquidissima expellendo condensare humores, solidasque partes efficere rigidiores, unde Endemicum & quasi universale surget Lapponibus temperamentum ad Melancholicum proxime accedens, hoc etiam ipsis maxime competere dilucide satis ostendunt, tam eorum corporis habitus, quam animi mores. Prius enim quod attinet, sunt Lappones, statura corporis mediocres, ut plurimum vero breves, at non cubitales, ut quidem voluerunt (d), nec membris contortis inconcinni adeo, quemadmodum eos facit Isac: Vossius (e); membra etenim illi omnino habent exacta proportione sibi mutuo accomodata & optime convenientia, unde & sum̃a in ipsis agilitas & pedum velocitas. Habitus corporis admodum est constrictus densus atque siccus, qui manifestam præ se fert macilen-

(c) *Vid. Lappon. Illustr. Cap. III. p. 18.* (d) *Conf. Scheff. Cap. V. p. 28.* (e) *Conf. Scheff. Lapp. Illustr. Cap. V.*

lentiam. Nec mirum hoc quia frigus quod non finit eos pervenire ad proceritatem aliquam, non poteſt non, ſuccum etiam naturalem ipſis denegando, reliquam molem minuere. Recte ergo Schefferus Cap. Cit. *ſicuti Lappones ſunt breves, ſic etiam macilenti, eſtque res prorſus rara inter ipſos homo obeſus.* Color corporis ex lurido ſubfuſcus eſt; Capillos habent nigros atque ſpisſos, idque præ reliquis ſeptentrionalibus magis comune, teſtatur & idem de ipſis Joh. Tornæus, dicens, ſe nunquam vidiſſe *præter unicum Lapponem capillis flavis.* Pectus habent latum, inque membris vis & robur tantum, quod longe ſuperare videtur ipſius corporis molem. Unde etiam Damianus Goës ipſos appellavit nervoſos, quemadmodum & illud añotavit Schefferus eodem Cap. V. *Longe validiores*, inquit Petrus Claudii *ſunt hi, quam homines vulgo alii, quod ex ipſorum colligitur arcubus, quos Norwegus quis vix ad dimidium intendere poteſt, quod ipſi faciunt:* (f) Addimus & hoc quod hujus gentis corpora aſpera & dura non facile alterentur ad injurias aeris, hincque labores quosvis diutius ſuſtinere poſſunt quam multi alii. Præclare ergo Polybius Lib. 4. *Ita natura comparatum eſt, ut cœli habitationis conſimiles evadamus.*

§. III.

Corpore quamvis ſatis ſint robuſti Lappones, fortitudo tamen in ipſis nulla, ſed meticuloſitas & timiditas ſuña, quod jam pridem de ipſis notarunt varii Autores; Olaus ſcil. Magnus, Petrus Claudis, Paulus Jovius, quorum te timonia ſecutus Schefferus hiſce uſus eſt verbis: *Gens Lapponum, ſupra quam quis cre-*

 dat

(f) *Conf. Autor in Norweg. Deſcript. Cap. 27. Item Scheffer Loc. citato.*

dat, meticulosa est & imbellis. Ex hac meticulositate illud provenit, quod suma in ipsis deprehendatur promtitudo ad suspiciones omnes & ocultas machinationes; student quippe declinare malum quod sibi imminere suspicantur cum damno, iterdum etiam cum exitio ejus a quo sibi metuunt. Animo quidem videntur tranquilli, sed si semel ad iram fuerint comoti ad reconciliationem deinde minus sunt proni; imo osorem suum perpetuo proseqvuntur odio, cujus notabile exemplum exstat apud Schefferum Cap. V. p. 33. Quod dominante illo Melancholicorum vitio, avaritia laborent, satis eorum pecunias corradendi cupido & desiderium denotat; si ergo dolo aliquem in comerciis circumvenerint, ipsum quoque ultro derident. De salacitate Lapponum præeunte Joh. Tornæo testatur etiam Schefferus, cujus hæc sunt verba; *sunt Lappones ad alia propensi vitia magna, sed peculiari modo ad libidinem:* vid. Cap. V. p. 38. & ulterius ex Heberstenio; *Lappi* ait *quamvis sale & pane aliisque gulæ irritamentis careant, multum tamen proni in libidinem esse perhibentur.* Ex omnibus hisce facile apparere existimo, temperamentum eorum præcipue esse Melancholicum; licet negare non velim, idem aliorum temperamentorum miscelas ratione parentum, educationis, victus & reliquarum circumstantiarum admittere, quæ utique Temperamentum unicuique singulare non minus hic quam alibi efficiunt.

§. IV.

Victus Lapponum quamvis simplicissimus, tamen ejusmodi est, qui optimum dat nutrimentum, atq; multum bonumque generat sangvinem. Utuntur vero

alimentis non aliis, quam quæ ipsum natale solum & proxima ejus vicinia suppeditat, quorumque usus & consvetudo â longo tempore apud ipsos invaluit. Et ut paucis me expediam, comunis inter ipsos in victu est usus carnium Ursorum, Leporum, Rangiferorum domesticorum & ferorum, nec non Sylvestrium & aquatilium avium ferarum, Anserum puta, Anatum, Kniparum, Tetraonum, majorum minorumque. (Kiädrar ock Orrar) Attaginum, Lagopodum (Rypor) & aliorum ejusmodi animalium, quæ æstate simul ac hyeme in tanta hic aluntur copia, ut non solum captura horum vivant ipsi, verum mercatoribus etiam vili satis vendant pretio. Horum animalium carnes recentes, aere vel fumo induratas lixando, interdum assando in usum paratas comedunt Lappones sine pane interdum etiam sine sale. Pari modo ab iis, præsertim â Lapponibus Silvestribus (Sveth. Gran-Lappar) qui magis ex venatione & piscatura victitant, pisces consumuntur varii generis; his vero induratis & assatis non (uti vulgo creditur) loco fruuntur panis, sed & obsonii & panis instar. Ex lacte rangiferorum caseos conficiunt, quos in hyemem asservant. Lac vero ultima collectum æstate, miscent cum vacciniis rubris & Chamætaxi baccis, quo facto Massam hanc pulti formem visceribus includunt Rangiferorum, Stomacho puta, vel aliis intestinis crassioribus, sicque frigori congelandum exponunt. Cum hoc deinde juscula sua condiunt hyeme, quo gratiora reddantur. Interdum etiam congelatum hoc absque prævia aliqua solutione comedunt, quemadmodum ipse non semel observavi. Post confectionem Casei ex sero lactis, pulmenta parant, ubi loco farinæ, quam ipsi non

ha-

habent nec desiderant, sumunt Turiones Pini contusos, vel intimum librum ejusdem arboris, quem aëre exsiccatum ope pistilli lignei in minutissimas contundunt partes; habetur vero utrumque hoc cibi genus sume salutare, hincque in vitiis ventriculi frigidis, inque morbis pectoris comendatur. Alterum modum, quo Libros pini arboris Lappones utuntur, his tradidit verbis Schefferus, teste Samuele Reeng: *Pinos proceras decorticare, præsertim ea parte, quæ vicina soli est, consveverunt, & interiores capere libros, inque tenuissimas membranulas chartæ instar, divisas bene purgare, hos postea exponunt soli, ut fiant aridi, tum eas in minutissimas lacerant particulas, quas conjiciunt in capsas majusculas, confectas ex corticibus arborum. Capsulas repletas, sic defodiunt in terra, sabulo opertas vel arena, atque ita die integro sinunt macerari suo calore. Deinde superne ubi capsulæ sunt defossæ magnum exitant ignem, per congestos caudices stipitesque arborum, ita sub terra liberi illi cocti colorem nanciscuntur rubrum, saporem vero gratissime dulcem. Hoc ipsis condimenti loco in frequenti usu est.*] Forsan etiam pulmenta hinc conficiunt haud secus ac ex fructibus Chamæmori Norvagici, quorum præparandi modus idem est, nec magis discrepat quam quod hos, pauca aquæ portione addita, primum leni macerant igne, sicque cum suis vasculis terræ demandant. Acetosam vulgarem æstate collectam in aqua decoqvunt ad formam pultaceam, cui deinde refrigerato lac admiscent rangiferinum atque ligneis capsulis servant: Pulmenta hinc quoties lubet, parant vel juscula sua carnium eo condiunt. Quæ alia sunt fercula peculiaria, brevitati studens jam hic omitto, addita tan-

(g) *Vid. Lapp. ejusd. Illust. Cap. XVIII. p. 218.*

tum mentione potus. Potus comunis & ordinarius est aqua, quam etiam habent purissimam, fluvialem nempe & fontanam, adeoque saluberrimam; tempore vero hyberno, dum gelu condensata jacent omnia, & ex hac ratione aliam habere non possunt, ex nive liquefactam hauriunt ejus loco. Ne autem ventriculus vitium inde contrahat, frustulum interdum casei eidem injiciunt aquæ sub liquatione ad ignem. Spiritus vini quamvis Lappones sint avidissimi, optime tamen eo carere possunt. Utuntur vero hoc potus genere præsertim in conviviis suis & nuptiis, quas circa tempus nundinale potissimum celebrant, quo tum simul pocula hilaritatis pleno gutture hauriant supini. Herbæ Tabaci deniq; adeo sunt avidi, ut ejus acquirendi causa periculosissima sæpe & multorum milliarium itinera absque hæsitatione instituant. Nec semel observavi ipse, quomodo Lappones crumenas ipsas, herbæ repositoria, dilacerantes, partem unam post alteram masticabant, usque-dum saporis aliquid hujus aromatis isti inesset.

§. V.

Data jam aliquali adumbratione Situs, Loci, Temperamenti, atque vitæ generis Lapponum, ordo tandem postulat, ut propius accedamus ad considerationem morborum, qui inter ipsos vigent. Sicuti autem sanitas consistit potissimum in motu æquali & moderato sangvinis, legitima crasi & qualitate gaudentis, ita morbus fit a sangvinis & humorum motu impedito, inæquali, aucto, atque turbata naturali mixtura, ob quantitatem excedentem non modo humorum per se utilium, sed etiam deficientem, eorundemque qualitatem quacunq; ratione depravatam. Sanitatis ergo firmatæ idæa peten-

da eſt ex proportione inter movens ſive vires motrices, quæ ſunt in nervis, & inter ſangvinem, & humores contentos in vaſis. Ex hac enim proportione læſa, omnis exſurgit fons morborum materialis. Ad producendam autem tam Plethoram, quam Cacochymiam, non tantum multitudo ciborum major, quam corpus ferre poteſt, ſed etiam laborum intermiſſio confert. Dici quoniam vix poteſt, quam ſanitati ſit amicus moderatus corporis motus & membrorum excercitatio. Ex hac ratione robuſta corpora, in quibus validus celebratur motus, ciborum copiam bene poſſunt ferre, digerere, ſuperflua ejicere citra ſanitatis diſpendium; imbecilla vero, quibus parum motus & vigoris ineſt, iisdem non ſine damno utuntur; ob defectum enim digeſtionis & egeſtionis, copia ſeri & ſangvinis impuri in venis progignitur, quorum utrumque amplus eſt fons morborum, tam Chronicorum, quam Acutorum. Tria ergo ſunt quæ ad malam concurrunt diætam: Primo major ciborum multitudo quam corpus ferre poteſt; ſecundo laborum intermiſſio; & tertio ciborum multa varietas. Aſſertionem hanc veram eſſe Lapponum victus ratio ſatis oſtendit. Nam hi robuſta habent corpora, quæ non facile alterantur ab aeris injuria. Victu etiam, quamvis gaudeant ſimplici, Aqua ſcilicet, Caſeo, Lacte & Carne ſub motu corporis continuo, ſanitate longe præſtant iis, qui delicatis variis in otio fruuntur cupediis; vividiores hi obſervantur in provecta ætate, quam alii in juventutis fine. Nec inſolens eſt inter ipſos videre, qui centeſimum ſuperavit annum, plerique vero ſeptuagenarii & nonagenarii alacres adhuc permanent adeo, ut negotia ſua domi foriſque promte expedire posſint. Morbos, qui humorum

rum

rum putrefactionem consequi solent, omnino ignorant. Febres Continentes malignæ, Petechizantes & Epidemicæ, ab aeris malignitate propullulantes, nunquam illos infestant. Nec Scorbutus, Lues venerea, Lepra, aut alii ejusmodi affectus fœdi ipsis adhuc innotuere; Febribus intermittentibus raro, rarius adhuc Variolis & Morbillis laborant. Recte itaque Schefferus Cap. 27. *Lappones*, inquit, *tametsi aspere duriterque vivant, tamen commodissima fruuntur valitudine. Morbos ignorant plerosque, nec iis quidem infestantur, qui alias totas gentes solent populari. Febres ardentes nullæ, nulla pestis inter ipsos.* Præterea quod hic de peste asserit, illud etiam mox confirmat ex testimonio Olai Petr. Niurenii Cap. 9. cujus hæc verba. *Ante aliquot annos Pestilens lues secuta est canabim in Lapplandiam, sed præter fœminas nendo eam masticantes neminem interemit;* Rationem quoque sufficientem addit dicendo, *Frigus enim septentrionale facile venenosum halitum dissipat.* Et sane ex eadem hac ratione cæteros quoque Borealis plagæ inhabitatores, ab hisce morbis contagiosis imunes judicandi sunt. De Ferrœensibus hoc verum esse, jam dudum notavit Thom. Bartholinus: *Pestilentia*, inquit, *nulla Incolas inficit, nec febris, propter ventos varios, quibus purgatur aer. De febribus observatum, quæ alibi medicamentis curari non potuerunt, huc delatas sine remediis aliis exstinctas fuisse.* Conf. Act. Med. Haff. Tom. I. pag. 86.

§. VI.

Morbi vero Lapponibus familiares sunt dolores Arthritici, Rheumatici, Ischiadici, Pleuritides, Peripneumoniæ, nec non alii Catarrhosi affectus, cum vel sine febricula quadam molestantes. Originem hi ducere viden-

dentur à dissipata per aeris injurias liquidissima sangvinis portione, & inde proveniente reliquorum humorum impedita magis circulatione; Cui si accedat major fibrarum contractio à frigore externe vasis incumbente, humores in corpus retrogredi necessum est, & hinc passim stases, congestiones & spasmi oriuntur, qualis in Pleuritide, Peripneumonia & febribus catarrhalibus &c. quotidie observamus. His autem morbis Lappones esse obnoxios cordatorum virorum testimonia secutus Schefferus (h), paucis indicat verbis, *Frequentiores eorum morbi sunt Pleuritides, dolores in dorso & pectore, capitisque vertigines.* De oculorum etiam morbis idem Auctor, ex testimonio Ol. Petri Niurenii: *Morbus*, inquit, *frequentissimus unus est Ophthalmia & Lippitudo oculorum, unde non raro in senectute cœcitas.* Quando vero ab ignis aspectu & a fumo, quibus tuguria eorum quotidie sunt repleta originem mali deducit, eam nos non agnoscimus solam; nam si hoc verum esset, utique fœminæ, domi & in tuguriis semper versantes, præ viris, qui magis frigori se exponunt, morbo hoc frequentius laborarent, sed contrarium semper observatur. Serosos ergo hos affectus potius ex aeris injuria ejusque rigiditate nimia derivandos esse, duximus.

§. VII.

Quamquam præterea Tusses, Raucedines, Febres Catarrhales, qui morbi circa autumnale & vernale tempus non minus hic quam alibi frequentiores quoque observantur, ab humida tum & frigida simul aeris constitutione accidere videmus; inficias tamen ire non possumus, Lappones perverso suo vivendi more, dum terra

(h) *Conf. Lappon. Illustr. Cap. XXVII.*

ra scilicet nive obducta & vigente hyeme, nudis cursu certare solent pedibus, morbos hos & ejusmodi alios sæpius contrahere, quam solo aeris vitio. Idem etiam verum est de Pleuritide, quæ media etiam æstate invadit sœpe; licet enim excessus frigoris, nec non caloris, quem utrumque Climati Lapponum proprium demonstravi, id habeant comune, ut dissipatis liquidissimis, & inde aucto humorum attritu ad vasa, inflamatorios morbos producant, frequentiores tamen occurrunt ex alio Lapponum imprudentiæ documento, quatenus hi nempe lotione æstate delectantes, præ sudore diffluentia membra, subito aquæ frigidissimæ imergant. Quid ergo mirum si ex subitanea hac mutatione in motu humorum tam progressivo, quam intestino magnæ alterationes & anomaliæ oriantur, hincque excretionis negotium turbetur insigniter.

§. VIII.

Quemadmodum itaque Lappones præ multis aliis optima gaudent valetudine, nec periculosis multis laborant morbis, sic paucissimis utuntur remediis. Gens etiam cum sit Barbara, illiterata & incondita plane, certos non habet medicos, quos nationes plerumque aliæ, sed unaquæque hic mater familias, quando necessitas postulat suæ domus & familiæ est medicatrix. De medicamentis etiam non sollicitæ sunt aliis, quam quæ sibi ex regno suo vegetabili vel animali facili negotio acquirere possunt, & quorum usum medicum multorum annorum experientia comprobarunt. Verbo tota hæc ars, quæ paucissimis absolvitur, mere est empirica, & pro fundamento nihil agnoscit, præter traditionem majorum longo usu confirmatam. Inter medicamenta

ergo interna usitatissima primum locum jam mereri videtur Angelica sativa major C. B. quæ Islandica & Norvagica Dodon. & Tabernæmontano, atque scandiaca aliis quoque dicitur. Crescit hæc ibi montanis uliginosisque locis sponte, neque cultura opus habet ulla, vid. sis Sim. Paul. Flor. Dan. pag. 164. â vulgari officinarum vix differt. Radix enim est rugosa oblonga, sed minor sativæ, saporis est svaviter amaricantis & Aromatici odorisque fragrantis. Caules qui duplici constant substantia, medulari scil. & lignosa, quando ad justam pervenerit magnitudinem planta, cubitales vel etiam bicubitales florent ultimo Junii. Herbam hanc Lappones, quia sumopere ea delectantur etiam in cibis, suam dicunt vocabulo SAMIGIÆRD, quod significat herba Lapponum; nomine vero peculiari & proprio magis ipsam appellant POSKO. In usu apud ipsos est non radix sola, verum etiam caules, ac inprimis flores tenelli nondum explicati, sed calyce suo tanquam nodo inclusi. Quorum usus & præparandi ratio ex iis quæ jam seqvuntur, patebit.

§. IX.

Primo nempe Flores teneros, in quibus totius plantæ virtus concentrata quasi latet, prima æstate, & antequam é sua vagina eruperint, colligunt, collectos statim excipiunt sero lactis rangiferino & decoqvunt, donec consistentiam extracti cujusdam spissioris nanciscatur, quod usui servant. Est quidem extractum hoc saporis subamari, non tamen ingrati, quod non semel ipse expertus testari possum. Usus vero medicus hic est. Admiscent scilicet extractum hoc larga dosi jusculis carnium recentium, quo facto, ægrotis, interdictis pro re nata aliis alimentis, mensuras aliquot hujus

ju-

juſculi medicati ſubinde calide hauriendas præbent; & quando jam hic copioſi ſubſequantur ſudores, illos pro bono habent ſigno, unde ſpes recuperandi ſanitatem ipſis affulgere videtur. Hæc methodus medendi conſveta eſt ipſis in febribus inflamatoriis Catarrhalibus, nec non aliis affectibus ſeroſis quibuſcunq;. Præterea cum inſigne ipſis habetur ſtomachicum & tonicum, fluxu quando laborant alvi cum torminibus vel ejus conſtipatione, extractum hoc lacti admiſcent rangiferino cocto, ſicque ſub forma electuarii vel pultis larga doſi aſſumunt. In defectu vero lactis idem faciunt cum caſeo Rangiferino in aqua ad pultaceam conſiſtentiam prius ſoluto atque cocto. Quoniam ſanitati adeo conducere exiſtimant extractum hoc, eadem ratio quoq; videtur, quod juſcula ſua carnium, in uſum quotidianum parata eo ſæpe, ceu ſalutari condiant aromate, haud ſecus ac ſuperius monui de uſu fructus Chamæmori Norvagici atq; Acetoſæ. An vero medicamenti loco Acetoſa aliquando utantur, hoc neque propria experientia neque aliena auctoritate affirmare poſſum. Omne vero quod dictum eſt, de florum uſu, idem de caulium recentium non decorticatorum intelligendum, quorum præparandi modus ex Scheffero, teſte SAM. REEN ſequens eſt; *Caulem*, inquit, *qui nunc incipit velle ſemen proferre abſcindunt, eumque coqvunt cum ſero lactis per diem integrum donec colorem ſangvinis referat.* Confer. Cap. XVIII. pag. 222. Jam ulterius etiam de caulium uſu hæc pauca ſubjungere juvat. Recipiunt eodem tempore, quo flores colligunt, interiorem molliorem & ſucculentam caulium angelicæ ſubſtantiam, quam ſecundum longitudinem in tenuiſſima diſſectam filamenta aeri exſiccandam exponunt, quo facto,

cto, ipsis vocatur FATHNO, Westrobotniensibus vero *Angelikæ-Græs* item LAPP-GRÆS, quod bene distingvendum est â LAPPSKO - GRÆS, quo calceis & chirothecis im̃isso, Lappones muniunt pedes manusq; contra frigoris inclementiam vid. sis Scheffer. Cap. 31. p. 363. Nec hoc iterum confundendum cum planta, quæ dicitur calceolus Mariæ, & ob similitudinem quandam cum calceolo Lapponico. LAPPSKO-GRÆS. Sed ut redeamus. Ex Fathno hoc Lappones iisdem in pectoris morbis pulmenta parant lacte, jusculis item carnium coctum, non aliter ac superius dictum est de usu Extracti ex caulibus vel floribus parati, im̃iscent. Neque in victu quotidiano hæc pulmenta omittunt, quippe quæ dulcis admodum sunt saporis optimeq; nutriunt. Mulierculæ vero Lapponum hoc Fathno tanquam bellariis sapidissimis maxime delectantur. Unde nulla urgente necessitate illud masticatum deglutiunt. Ad itinera etiam se parantes crumenis suis hoc prospiciunt semper; suntq; non minus illæ hujus auidæ, quam viri Tabaci, quo nunquam carere possunt. Æstate si quando tussi, raucedine, aliisq; pectoris affectibus corripiantur, præsentissimum remedium ipsis sunt caules recentes, hos enim tum sub cineribus fervidis, lenissimo superinposito igne assatos, & postea â corticali substantia liberatos, non sine optato effectu com̃edunt. Referuntur & hi caules assati inter ipsorum delicias. Radices quoq; colligunt justo tempore & in aëre exsiccatos contra catarrhosos affectus masticando & subinde deglutiendo usurpant, absque ullo vehiculo. Torminibus item ventriculi vel Diarrhæa laborantes, in defectu extracti hujus herbæ, radices contusas & cum jusculis carnium vel piscium coctas, addito interdum frustulo

ſtulo caſei, hauriunt. Ad deſiderium quidem Tabaci fraudendum, in defectu ejus, has radices maſticant Lappones, deperdito autem ſapore, iterum rejiciunt, aliumque renovant bolum. Ex dictis ſatis apparet, quod Lappones hujus herbæ virtutes fere omnes non minus uſu ſibi cognitas habeant, quam Medici, qui uno quaſi ore dicunt herbam hanc eſſe alexipharmacam, reſolventem, aperientem, attenuantem & ſudorificam. Circa uſum etiam non multum errant, niſi forſan in eo, quod medici Cordatiores dicant eam minus eſſe tutam, ubi inſigniores adſunt motus febriles: humores enim exagitando calorem auget.

§. X.

Alterum Anticatarrhale & cephalicum ſimul eſt muſcus quidam ſ. ſpecies Lichenis, de cujus uſu ſic accepi â fratre meo. Naſcitur hic muſcus quidam, quem,, Lappones in lacte coctum uſurpant non ſolum in victu,, quotidiano, verum etiam in morbis pectoris Capitisque,, dolore. Muſcus certe hic idem eſt, quē Schefferus deſcri-,, bit: Cap. 27. *In omnibus*, inquit, *morbis internis uſurpant radicem muſci alicujus, quam ipſi vocant Jerth, vel in defectu ejus, Caulem Angelicæ.* Confirmatur adhuc magis noſtra ſententia ex alio ejusdem auctoris teſtimonio ubi de Muſcis in Lapponia: *Oblatus eſt nobis* quintus (muſcus) *foliis latioribus longioribusque, quem Lappones Fathna vocare putantur, contra animi deliquium conducens, ſi juſculis bibatur contuſus* (i) Cum vero Auctor ipſe exiſtimet, hunc non pertinere ad muſcos, ſed potius eſſe tenuiter ſectæ Angelicæ particulas, obſervandum eſt, eum hæſitaſſe circa vocabulum FATHNA, quod propie ſignificat caulem angelicæ exſiccatum, male autem a relatore

(i) *Vid. Cap. XXXI. Lappon. Illuſtrat.*

latore muſco huic indito. Ablato enim hoc ſcrupulo res clara evadit. Sed objiciat adhuc quis, muſcum hunc non eundem eſſe cum ſuperiori Lapponum JERTH, quem Schefferus non muſcum, ſed radicem Muſci vocat; at reſpondemus, facili negotio hoc conciliari poſſe, ſi modo attendamus Auctorem hic quoq; comiſſiſſe errorem mali narrati: quis enim rei Botanices paululum peritus neſcit, Lichenes ſeu muſcos radicibus proprie ſic dictis deſtitui, fibrillasq; tantum tenuisſimas habere, per quas a terra ſuccum accipiant nutritium. Hiſce ergo conciliatis, locus tandem natalis & virtutes datæ aperte oſtendunt, τὸ Lapponum JERTH eſſe eundem muſcum, quem inter innumera fere alia exotica, pariter ac indigena rariora ex omni mundi angulo curioſe conquiſita, in Herbario ſuo vivo ex Norlandia allatum ſervat Celeber. Vir naturæque ſagacisſimus Myſta, Archiater Regius & Profeſſ. D. D. Kil. STOBÆUS. Hunc enim mihi, pro ſummo, quo me ſemper proſecutus eſt favore, communicavit ſub titulo Lichenis S. Muſci Islandici eſculenti & pulmonaris; & quidem cum hac definitione. *Muſcus eſt latifolius membranaceus & ramoſus, foliis Lactucæ criſpæ quodam modo ſimilis, ſemine & flore carens. Invenitur in Islandia, Lapponia, nec non reliquis regionibus ſeptentrionalibus.* Virtutes pariter ejus enumerantur his verbis: *Quoniam optime nutrit, tabe confectis commendatur, populi etiam ſeptentrionales non tantum panes inde coqvunt, verum etiam pulmenta cum lacte conficiunt.* Nec alium credimus Muſcum Catharticum Islandorum, de quo Thom. Barthol. in Act. Med. Hafn. Tom. I. p. 126. *Fert Islandia,* inquit, *muſcum, nulli hactenus Botanicorum cognitum, quo Inſulæ Coloni primo vere utuntur ad expurgan-*

dos

dos humores corporis noxios, reliquo vero æstatis ſiccatum in farinam comminuunt & pulmentariis admiſcent, exſpirante demum vi purgatrice & ſuccedente alimentaria. Ex manuſcripto quodam gratioſiſſime mihi Carolin. Noſtræ Rect. Magnif. Maxime Reverend. S. S. Theol. Doct. Henr. Benzelius comunicavit modum, quo Norlandi pulmenta ex hoc conficiunt, qui talis eſt: *Muſcum a ſordibus bene purgatum injicias aquæ calidæ, quam poſt unam alteramve ebulitionem iterum decantes & abjicias, ſuperinfuſa deinde frigida eum aliquoties laves, quo facto, muſcum minutiſſime conciſum in lacte per horulæ quadrantem decoquas, addito ſub fine parum ſalis, ſi placet parum quoque Cinnamomi.* Curioſe & circumſpecte non adeo Lappones ſua inde parant pulmenta, negligunt enim hi præviam lotionem, interdum etiam ſal, multo magis aroma iſtud, cujus nulla ipſis cognitio. Cibarium vero hoc dulcis quidem & grati ſaporis eſt, optimeq; nutrit; verum cum multis conſtet particulis pingvibus & oleoſis, diu comeſtum tædium aliquando parit. Num Lapponibus cognita ſit vis illa purgandi, qua recens hic muſcus gaudet prima æſtate, certo affirmare non audeo, veroſimile quidem videtur.

§. XI.

Inter medicamenta pectoralia apud Lappones etiam venit Reſina abietis, qua hac ratione utuntur: Hanc æſtate, quando liquida exſudat ex arboribus, colligunt; Urgente deinde neceſſitate, comiſcent cum pingvedine iſta, quæ olei ſimilis ex caſeo rangiferino toſto exprimitur, ſicque eam in Aſthmate, Tuſſi & Raucedine calide hauriunt, adjuncto pro vehiculo carnium juſculo; externe vero idem hoc remedium adhibent contra per-

niones & ad tumores duros emolliendos & reſolvendos, idque cum ſucceſſu optato. In vulneribus ſordidis non minus quam recentibus eandem hanc reſinan ſubactam cum ſevo rangiferino emplaſtri vel ungventi loco applicant. Schefferus itaq; hujus remedii compoſitionem neſciens: *Vulnera*, inquit, *non alio curant ugvento, quam reſina ex arboribus exſudante.* Item ex relatione Plantini. *Reſinam emplaſtri loco adhibent, quando ictu vulnerantur.* Globulos pariter vel pilulas piſi majoris magnitudine inde formant, quorum duos, tres, aut plures ſucceſſive devorant dyſuria vel ſtranguria laborantes. Veriſimile videtur uſum hujus reſinæ didiciſſe Lappones â vicinis Norvegis: nam idem fere de ipſis comemorat Thom. Bartholinus in Act. Med. Haff. Tom. I. p. 41. *In Norvegia*, inquit, *picem liquidam ex abiete Incolæ propinant cum cereviſia in febribus malignis magno cum ſucceſſu. In vulneribus ſordidis periculoſiſſimis pulvere iſtius ligni & muſco quoq; utuntur.* Reſinæ iterũ Pini arboris quamquã non adeo frequẽs eſt uſus in Medicina, mulierculæ tamen Lapponum ob gratum, quem inde percipiunt ſaporem, maſticando ea maxime delectantur. Id autem comodi eas hinc habere credimus, quod reſina hæc balſamica ſua virtute fœtorem oris & gingivarum laxitatem præcaveat, quin imo dentes a carie conſervet, reddatq; albiſſimos. Et forſan hæc ratio eſt quare mulierculæ hæ raro laborent odontalgia. Quicquid ſit, nos tamen ſatis mirari non poſſumus, qua ratione barbara hæc & illiterata plane gens exhaurire potuerit virtutes balſamicas, diſcutientes, & reſolventes, quæ comuni medicorum conſenſu ejusmodi arborum reſinis tribuuntur.

§. XII.

(k) *Lapp. Illuſtr. Cap. XXVII. pag. 310.*

§. XII.

Unicum adhuc adducam exemplum medicamenti interni ex regno vegetabili desumti, cujus mentionem facit Frater meus his verbis. Crescit hic in Lapponia ,, quibusdam in locis arbor quædam foliis frangulæ quo-,, dammodo similis. Baccas habet subnigras, quæ interne,, assumta ingentem adeo exitant calorem, ut quo se vertat,, patiens nesciat. Virtutes harum in eo consistunt impri-,, mis, quod ranas, quæ casu in homines irrepserunt, e-,, necare valeant; duos homines hoc malo laborantes bac-,, carum ope restitutos pro certo dicunt. Quamquam ex,, descriptione quæ satis est manca, æqvum non adeo videtur concludere, quænam hæc sit arbor; tamen ex baccarum definitione, earumq; effectu facile apparere existimo, arborem vel fruticem hanc esse Thymilæam C. B. seu Laureolam fœminam officinarum. Nam crescit hæc non tantum in hortis culta, sed etiam in montibus & collibus silvosis foliis lauri deciduis. Baccas quoq; profert rotundas pipere majores, unde etiam piper audit germanicum; primo quidem baccæ hujus arboris rubescunt, mox vero per maturitatem ad nigredinem accedunt. Prostant etiam hæ in officinis nostris venales vocanturque Grana Cocci gnidii vel. Mezerei. Svet. käller Hals. item käller hals Bär: & sub eo nomine rusticis quoq; nostris notissima, qui tribus interdum granis deglutitis febrem intermittentem vel hydropem non sine vitæ discrimine curare conantur. Ex hac itaq; Plebejorum consvetudine, qui vel heroica semper quærunt remedia, vel etiam contraria contrariis curare student, crederem Lappones æq; ac nostras agricolas hisce uti baccis non tantum iisdem in morbis, sed etiam in malo Melancholico & hysterico,

 quan-

quando simul perversa illa phantasia luctantes credunt, se ranas vel alia animalcula viva intra corpus fovere; quorum exemplis praxis nostra clinica quotidie fere augetur. Jam observamus ergo fabulosam illam traditionem de animalculorum irreptione in homines penes omnes nationes & populos fide esse receptam. Quod autem in vulgus non adeo est mirandum, cum dentur medici ipsi, qui, nescio quibus argumentis innixi, fabulam pro vero sibi & aliis obtrudere satagunt.

§. XIII.

Qualitates illas emollientes, discutientes & resolventes, quæ comuniter omni caseo ex cujuscunq; animalis lacte parato tribuitur, quando externe applicatur, Lappones quoq; in suo rangiferino deprehenderunt; quod testatur usus ejus medicus frequentissimus. Nam primo oleo isto, quod ex caseo exprimitur assato, contra tumores quosvis externe utuntur, hincq; præsentissimum remedium contra perniones, de quo Schefferus (l): *Quando membra*, inquit, *frigore adurantur*, *medicinam ipsis præsentissimam exhibet caseus rangiferinus*, *cui ferrum candefactum intrudunt*, *& quod mox*, *educto illo*, *exstillat veluti olei*, *illud illinunt læso membro successu & virtute incredibili.* Idem hoc comprobat testimonio Olai Petri, Cujus hæc verba. *Si aliquando membrum frigore lædi contigerit*; *Caseus ille instar laminæ seu folii calefactus & applicatus medetur optime.* Pari modo hunc caseum assatum ad tumores duros resolvendos mamis applicant lactantium non sine euphoria. Externe quoq; imponunt pectoribus infantum, non aliter ac mulierculæ nostræ faciunt cum sevo hircino, quando parvuli tussi corripiuntur gravi. In eodem hoc pectoris affectu caseum iterum

(l) *Vid. Lappon. Illustr. Cap. XXVII. pag. 310.*

rum cum lacte rangiferino coctum sub forma pultis vel pulmenti, non sine optato effectu tam infantibus, quam adultioribus præbent. Testimonio Schefferi hoc probatur ulterius ubi sic; *Idem caseus*, inquit, *lacte coctus, tussim levat & quæ alia pulmonum pectorisve vitia ex frigore oriantur.* Præterea calefacientem in caseo deprehendentes virtutem, stomacho eum valde prodesse crediderunt; hinc sæpe juscula sua carnium, quæ ipsis vocantur LEBMA caseo hoc condiunt, non tantum, quo gratiora inde reddantur, sed ut hoc pacto simul frigida ventriculi vitia corrigantur. Ex eadem hac ratione, qui ditiores sunt inter ipsos, frustulum casei decoqvunt in aqua, quæ pro potu ordinario haurienda est, quod inprimis faciunt hyeme cum aqua nivali, uti supra dictum est. Hunc potus parandi modum certe fama accepisse videtur Olaus Petri ubi hæc: *Stomachum, ne perdatur continuo aquæ potu caseus ille præservat.* Comprobant ergo Lappones ea, quæ in encomium casei Schola loquitur Salenitana:

Ignari medici me dicunt esse nocivum,
Sed tamen ignorant, cur nocumenta feram,
Experto reor esse ratum, qua commoditate,
Langventi Stomacho caseus addat opem.

Est autem Caseus hic rangiferinus grati saporis, quo etjam maxime accedit ad eum, quem nostræ mulierculæ conficiunt ex lacte ovili, pingvior tamen isto, unde paulo diutius assatus fere in oleum abit, quod à frigore non condensatur magis, quam oleum olivarum.

§. XVI.

Fel ursi cum nostrorum & reliquorum populorum septentrionalium sit quasi Theriaca & Panacea, de usu equidem ejus singulare quid notandum non occurrit: utuntur

tur enim hoc Lappones interne contra omnes morbos promiscue, inprimis vero quando torminibus & colica flatulenta vexantur, ubi methodus adhibendi est vel cum jusculis carnium vel cum spiritu frumenti solutum. An etjam felle hoc externe utantur in ulceribus sordidis abstergendis, illud ut minus cognitum intactum relinquo. Satis vero ipsis cognita est facultas illa calefaciendi, roborandi, resolvendi, emolliendi & discutiendi, quæ comuniter pingvedini adscribitur ursi. Nam utuntur hac ungventi loco in doloribus Arthriticis, Ischiadicis, nephriticis, ipsaq; adeo paralysi & aridura. Hujus rei fidem his verbis facit Frater meus: Contra dolores quosvis „externarum partium, sive sint Brachiorum, sive lumbo-„rum, dorsi vel crurum, cum aliqua nervorum tensione „inungunt se Lappones pingvedine ursi vel castoris. Medicamentum hoc locum habere in allatis morbis quis negare potest: constant enim pingvedines horum animalium, præter oleosas particulas, ex sale volatili copioso adeoq; penetrantissimæ sunt virtutis, præsertim ad roborandos nervos in paralysi, unde etiam non pauca ingrediuntur ungventa nervina. Usum Castorei internum & externum fere negligunt Lappones ipsi; qua ratione hoc fiat nescio, vix equidem credo ex ignorantia virtutis, potius vero ex desiderio lucri, quod vendito illo se capturos sperant. Magis autem notatu dignum videtur remedium ex cauda castoris paratum; de quo amicus quidam oculatus equidem testis hæc, quæ seqvuntur narrabat: Sumunt „Lappones caudam castoris, hanc per quam adiposam, in „minutissimas dissecant partes, inq; sartagine lento calore „frigunt, haud aliter ac in olei ovorum præparatione fieri „solet, quod hic jam redit olei, id exprimunt fortiter &

cochle-

cochleatim hauriunt vel per se vel cum spiritu frumenti, interdum etiam cum jusculis carnium. Fertur hoc præsentissimum esse remedium ad promovendam suppurationem & eruptionem abscessus, angina si quando laborent.

§. XV.

De remediis tandem ophthalmicis hoc tenendum; quod in omnibus oculorum morbis unguenti loco Lappones adhibeant Fel cygni, aquilæ, aut lupi; habetur etiam hoc ipsis remedium probatissimum, quemadmodum illud accepi à Fratre meo. Quamquam vero rationem reddere non possumus, quare Lappones horum animalium fella præprimis seligant, nihilominus notitiam suam medicam in hoc quoque morborum genere non inepte prorsus produnt, quod etiam eo magis est mirandum, quoniam in hoc conveniunt cum medicis nonnullis, qui non tantum pro scopo abstergente in ulceribus sordidis, sed præcipue etiam in oculorum affectibus commendant fella animalium. Etenim dantur passim apud medicos formulæ remediorum ophthalmicorum ex fellibus animalium paratorum. Sic ver. gr. Valent. Kræuterman, præmissis præmittendis, in leucomate vel albugine sequentem commendat formulam. Rſ. Aq. fœnicul. Unc. iii. Fell. Angvill. inspissati drach. un. & S. Sacch. Canth. drach. i. M. F. Collyrium D. Sr. Man tüncket eine feder ein, und rühret damit die albuginem des Tages zwey mahl. Ulterius Aqua fellis destillata locum invenit non tantum in hebetudine auditus, sed etiam in ungve, nebula, & oculorum cicatricibus delendis, quæ etiam visum acutiorem reddere perhibetur. Essentia iterum fellis bovini inspissati cum sp. vin.

parata, præter uſum cosmeticum ad poliendam cutim, lentigines & maculas hepaticas tollendas, propter alcali volatile egregiæ habetur virtutis in oculorum morbis, ubi nimia peccat ſeroſitas. Sed in genere vero de medicamentis ex animalium felle confectis notandum eſt, quod, quicquid de illis prædicant nonnulli, cum grano ſalis in praxi accipiendum ſit; nam medicamentum cum valde ſit acre larga manu adhibitum ſeroſos affectus ſi non in inflamatorios transmutet, tamen dolores exacerbare poteſt, quemadmodum practici obſervarunt celebriores. Solent etiam Lappones hos ſeroſos oculorum morbos hac ratione curare; ſumunt nempe lapidem ſelenitidem, quem, facta leni calcinatione, in pulverem redigunt ſubtiliſſimum, humoresque exſorbendi gratia oculis aſpergunt non ſine optato effectu.

§. XVI.

Abſoluta ſic hiſtoria medicamentorum, quibus Lappones interne vel externe utuntur; pauca tandem addere lubet de operationibus eorundem chirurgicis. Inter operationes chirurgicas, quarum nos aliquam habere potuimus cognitionem notiſſima eſt illa, quæ inurendo inſtituitur per ipſorum DVÆULET; attentione autem eo magis digna videtur hæc operatio, quoniam qua uſum & encheireſin adeo convenit cum Ægyptiorum Goſſypio ignito & Sinenſium moxa (cujus applicationem Moxiburium vocat BOECHLER. Cynoſ. Med. Tom. II. pag. m. 584.) ut vix ullo modo differre videatur, unde etiam pene diceret aliquis, noſtros artem hanc ab his didiciſſe. Methodus jam hæc medendi, ut clara percipiatur magis, operæ forſan pretium erit hic rurſum inferre omnia momenta, quæ huc faciunt. Primum

itaque

itaque quod Lapponum refert DVÆULET, illud est fomes, Svet. Tunder, substantia fungo igniario durior, friabilis, coloris ex flavo rubescentis, ad ignem concipiendum aptissimus. Desumitur hic ex Agarico Betulino, qui pedis equini figuram utcunque referens truncis harum arborum adnascitur, inprimis ex ea parte, quæ meridiem spectat, quia melioris habetur virtutis in medicina. Volentes jam inurere aliquam partem corporis ex fomite hoc conum sibi formant, cujus longitudo solet esse semi uncialis, latitudo vero baseos trium linearum vel paulo ultra. Fastigio hujus admota scintilla loco imponunt amburendo, quo facto brevi mora depascitur; Cremato jam hoc ejusdem magnitudinis alterum eodem in loco instaurant, comburique permittunt; post hunc subinde etiam tertium, donec satis factum judicaverit aut is, qui inustionem patitur, aut qui eam dirigit. Nonnulli unicum tantum in quavis operatione applicant conum, qui tum in sua proportione est major, sed methodum hanc rejiciunt plurimi, quia fonticulus suscitatus fit justo major, hincque subsequens exulceratio molesta magis: Sub ipsa inustione partes circumjacentes undique comprimunt (haud secus quam Ægyptiorum (n) Pyrosophistæ) annulo ferreo forcipis vel clavis cujusdam, hocque faciunt eum in finem, ne dolor ex igne sentiatur valde, ne conus accensus de loco dimoveatur suo, neve calor ignis vi sua expansoria in superficiem & peripheriam late magis, quam in ipsam carnosam substantiam, quod desiderant, agat profunde. Ajunt etiam se in antecessum & sub ipso ustionis

(*n*) *Vid. Prosp. Alpin. de Medic. Ægypt. L. 3. C. 12.*

actu prædicere posse, an operatio hæc in ægrotantis levamen succedat, nec ne. Bonæ prognoseos signa sunt sequentia. 1:mo Si fungus ignitus superficiem cutis tangens, emissis scintillis, de loco suo desilire conetur. 2:do Si cineres combusti albescant. 3:tio Si locus ustus intumescat cum rubedine, carneque depasta, mox subsequatur exulceratio cum materia serosa & purulenta. Contrarii vero eventus signa sunt; Quando dictus conus persistens in suo loco, sine strepitu ullo deflagret, cineresque ad nigredinem magis accedant. Imo quod magis est; quando cauterium hoc actuale vim suam causticam perdidisse videatur, quod carnem fere intactam relinquendo, cutim saltem in superficie corruget, aut in crustam duram elevet absque supuratione ulla. Operatio hæc ipsis vocatur DUÆULI hoc est (ut ita dicā fungiburium) Item BOLDI-DUÆULI, PÆJA-DUÆULI, quod significat, inustionem pati, vel instituere cum fungo tali ignito.

§. XVII.

SI jam quæris, quibus in morbis locum habeat ustio, respondetur, in omnibus promiscue, in quibus in certo loco humores detenti dolores & actionis læsionem pariant, quo pacto pene omnes morbos, quos unquam Sinenses aut Ægyptii ustione curare conantur, Lappones etiam per suum DVÆULET tentant. Laborantes enim Arthritide, Malo Ischiadico, Lumbagine, Rheumatismo, cephalalgia, odontalgia &c. irritis aliis remediis, ad ustionem quasi certissimum confugere videntur. Nec aliud certe indicare videntur verba „fratris Mei, „quando sic: Cura per inustionem Lapponibus res est notissi-

notisſima & frequentiſſimi uſus contra quosvis dolores, „ ſive ſint capitis, ſive dorſi, ſive brachiorum, Lumbo-„ rum, Crurum, pedum &c. vel ubicunque demum do-„ lores & crutiatus in exterioribus partibus ſentiantur„ Locum etiam certum non minus quam Ægyptiorum & Sinenſium Pyroſophiſtæ in ſingulis morbis hi obſervant, quod patet ex dictis Schefferi, quando eandem hanc medendi methodum his verbis delineavit: *Si quos ſentiunt dolores in membris, loco affecto imponunt fomitem ignitum, ut ulcus extrahat humores vitioſos & ſic mitigetur dolor.* Clarius adhuc præeunte Plantino, paucis totam ſiſtit operationem: *vulgare hoc apud ipſos,* inquit, *remedium quod capiant fomitem, ſive fungum arboribus betulinis placentæ inſtar adhærentem, eumque accenſum igne imponunt eo loco ubi ſentiunt dolorem atque cruciatus, quem ſi recte tetigerunt, ultro deinde fungus ignitus reſilit, dolorque tollitur per exulcerationem ſubſequentem.* Si ergo locus variari debeat pro morborum diverſitate & dolorum ſenſatione, utique nulla pars fere corporis ab inuſtione eſt libera. Hinc etiam eſt, quod ego in Lapponia cum eſſem, memini me vidiſſe plurium incolarum faciem igneis cicatricibus fædatam, curam quoque aliquoties in brachiis, ſcapulis & cruribus inſtitutam vidi, quamvis tum temporis puer exacte habere non potui cognitionem morborum. Nec ſane Exteris plane ignota videtur hujus Cauterii Lapponibus uſitati applicatio; Certe Celeb. Artis noſtræ Magiſter D. G. E. Stahl (m) curam hanc innuere voluit, quando de fungo Pyrophoro ſic: So weit hat ſich der vorwitz der Menſchen erſtrecket, das Sie auch zu Linderung der Schmertzen

(m) *vid. Aut. Mater Med. part. ſecund. p. 180.*

Schmertzen den äuserlichen ansehen nach gantz ungereimte dinge erwehlet. Hier von zeuget unter anderen der gebrauch Moxæ; An deren stelle aber füglich ein Stückgen zunder-Schwam genommen, der Schmertzhafte Theil da mit gebrennet, und also Schmertzen mit schmertz vertriebet werden kan. Quid ex hac cura solatii, ipsi jam videant, credo equidem eos per dolorificam & crudelem operationem nihil efficere magis, quam ut dolores, hoc pacto paululum sedatos in futurum cum fœnore & duplici invitent accessu.

§. XVIII.

An præservative, an vero curative venæsectionem instituant Lappones, incertum est, prius quidem affir„marem ex dictis fratris mei ubi sic: Venam sibi seca„re permittunt Lappones Chirurgo, qui fere semel „quovis anno eam ob causam in Lapponiam profici„scitur. Quando vero chirurgus non adfuerit, venæ„sectionem sibi invicem instituunt ipsi, ubi loco lanceo„læ utuntur cultello acutioris cuspidis vel acu quadam, „quæ ipsis vocatur *Ajme*, cuspide trigona.

Modum applicandi cucurbitulas eundem fere retinent Lappones cum accolis suis bothnicis, qui talis est: Sumunt cornu quoddam bovinum duplici præditum orificio latiori scil. & angustiori; basin hujus imponunt loco scarificando; angustius autem foramen ore excipientes aerem suctione attrahunt, quousque cucurbitula corpori adhæreat firmiter, quo facto, orificium hoc artificiose claudunt vel digito, vel vesica madefacta, quam etjam sub ipsa aeris attractione orificio ope linguæ aptant; elevatam jam hinc cutim cuspide sauciant cultelli, moxque iterum super inposito cornu, sugendo sanguinem ite-

iteratis vicibus, eliciunt. Eſt etiam methodus hæc adeo conveniens cum ea, quam *Proſper Alpinus.* Lib. II. Cap. 13. apud Ægyptios uſitatam tradit ut vix differat qua modum applicandi. Nec tandem ſilentio præterire potui ſingularem illam operationem Chirurgicam, quæ Lapponibus inter arcana quaſi habetur, quamque inſtituant laborantes tuſſi ferina, aſthmate humido, aut reliquis oppletionibus pectoris gravioribus. Tota hæc ars in eo conſiſtit, quod in his affectibus, aliis fruſtra adhibitis, extremitatem tandem uvulæ forcipe ſauciant ad copioſam usque ſangvinis profuſionem. Hoc autem arcanum nos ipſis relinquimus lubentes. Et hæc jam ſunt ea quæ in compendio de medicina Lapponum tradere volui. Cœtera enim minus adhuc cognita in futurum differre cogor.

